

БОРІТЬБА МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ЗА УТВЕРДЖЕННЯ ЗУНР (1918-1923 рр.)

Восени 1918 р. очевидним став розпад ослабленої війною Австро-Угорської імперії. Враховуючи існуючі претензії поляків на територію Галичини, першочерговим завданням українського парламентського представництва стало здійснення підготовки до переобрання влади в краю. З його ініціативи 18-19 жовтня 1918 р. у Львові відбулась конституанта - "представницьке зібрання (близько 500 чол.) українських послів до парламенту та крайових сеймів Галичини і Буковини, єпископату, делегатів українських партій..."[Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР.- Львів, 1995.- С. 28].

Митрополит Шептицький, як член Палати Панів віденського парламенту, прийняв участь у цій політичній нараді. Внаслідок довготривалих дебатів конституанта проголосила себе Українською Національною Радою з повноваженнями парламенту та ухвалила свій статут. Опираючись на право самовизначення народу, Українська Національна Рада проголосувала за створення незалежної Української Держави в межах Австро-Угорщини.

21 жовтня у великому залі Народного Дому відбулася чергова нарада Української Національної Ради. Митрополит Шептицький брав участь в обговоренні питань надання населенню загальних конституційних прав та безпеки національно-культурних прав меншостей. Ще напередодні проголошення Української держави греко-католицька ієрархія рішуче стала на бік українців. Свідченням цього став факт відмови Митрополита на пропозицію маршалка галицького сейму Незабитковського увійти до складу польсько-української комісії у Львові, "яка тимчасово урядувала б аж до винесення вироку союзними державами і перешкодила б кровопролиттю"[Цвенгрош Г. Митрополит на сторожі держави//Літопис Червоної Калини.- 1994.- №1.- С. 3].

9 листопада 1918 р. Українська Національна Рада створила Державний секретаріат (уряд), а 13 листопада проголосила назву новоствореної держави – Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР).

Після того, як українські збройні формування застосували в боях артилерію, до митрополита Шептицького, який в 1914 р. вмів здійснювати

* БІЛАС Я.І.- випускник аспірантури кафедри теорії та історії культури філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

роль посередника між польською та українською сторонами, приватно звернувся граф Пінинський. Боячись проявів анархії та грабунків у Львові, він прохав митрополита Андрея обговорити це питання з членами Національної Ради. А.Шептицький завжди був прихильником мирного вирішення всіх виникаючих проблем. Тому 12 листопада 1918 р. він надіслав листа до Делегації Національної Ради у Львові, в якому наполегливо рекомендує приступити до переговорів за “пацифікацію Львова”, оскільки місту грозить “катастрофа” [Центральний державний історичний архів України у м.Львові (далі – ЦДАУ у м.Львові).- Ф. 408 (Греко-католицький митрополичий ординаріат, м. Львів), Оп. 1.1.- Спр. 574 (Листи Шептицького А. духовним і світським особам в Польщі та закордоном із суспільно-політичних питань. 1918-1914 рр.).- Арк. 4]

16 листопада митрополит Андрей, продовжуючи свою посередницьку місію, звернувся до воюючих сторін із листом, в якому закликав піти на взаємні поступки, щоб повернути “нашому місту та всім мешканцям так бажаний мир...”[Кузьма О. Листопадові дні 1918 р.- Львів,1931.- С. 343].

Усвідомлюючи, що політичні симпатії Антанти належать Польщі, а не новоутвореній ЗУНР, митрополит Андрей намагається заручитися підтримкою голови французької коаліційної місії в Яссах маркіза де Беллоу. В листі до нього від 25 листопада 1918 р. Шептицький доводив, що приєднання Галичини до Польщі є неоправданим. І якщо галицькі українці не воювали на стороні Антанти, то ця обставина, на його думку, повинна компенсуватись тим, що “українці в армії російській проливали кров для справи Антанти” [Державний архів Львівської області (далі-ДАЛО).- Ф.1.(Львівське воєводське управління, м.Львів. 1920-1939 рр.).- Оп.52.- Спр. 10 (Донесення Міністерству внутрішніх справ про націоналістичну агітацію А.Шептицького. 1918-1921 рр.).- Арк. 29].

Зустрічі митрополита Шептицького з архієпископом Більчевським, які відбулися 30 грудня 1918 р. і 18 січня 1919 р., були присвячені обговоренню питань “припинення воєнних дій, зокрема, про видання відозви до командування воюючих сторін, обмін військовополоненими та створення офіційної делегації, яка розпочала б акцію примирення” [Красівський О. За українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита Андрея Шептицького в 1918-1923 рр.- Львів, 1996.- С.12].

Воєнні події 1918-1919 рр. стали важливим випробуванням як для всієї галицької спільноти, так і для греко-католицької церкви. Інкримінуючи греко-католицькому духовенству “антипольську пропаганду”, польська влада розпочала проти кліру репресії та терор. Митрополит Шептицький був ізольований польською міською владою в

своїх палатах. У святоюрській резиденції зробили обшук і вилучили особисту кореспонденцію. Впродовж 1919 р. вивезено в глиб Польщі 375 священників, 44 ченці, 41 черниця і 6 кандидатів духовного стану” [Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття.- К., 1994.- С. 382].

Протест митрополита Андрея вилився у листі до маршала Пілсудського, який був написаний 26 червня 1919 р. Розкриваючи важке становище українського населення, спричинене зловживаннями польської влади, він наголошував, що така “фальшива” політика збільшує “уже і так велику прірву, відділяючу українців від поляків” [Koko E. Metropolita Andrzej Sheptycki a panstwo polskie w latach (1918-1939). Materialy z sesji naukowej pod redakcja Tadeusza Stegnera.- Gdansk, 1995.- S. 57]. Турбуючись також долею кліру, А.Шептицький клопотав про звільнення ув’язнених греко-католицьких священників.

У листі до голови Державного Секретаріату Сидора Голубовича від 27 лютого 1919 р. митрополит “усилено” наполягав на “випущенню на волю інтернованих парохів”, дозволу для них повернутися до своєї праці [ЦДІАУ у м.Львові.- Ф.408 (Греко-католицький митрополичий ординаріат, м.Львів).- Оп. 1.- Спр. 574 (Листи Шептицького А. духовним і світським особам в Польщі та за кордоном з суспільно-політичних питань. 1918-1944 pp.).- Арк. 6]. Уже 9 березня священники були звільнені і змогли приступити до виконання душпастирських обов’язків.

24-26 серпня 1919 р. у Перемишлі відбулася XXVII конференція Галицького єпископату. В результаті її роботи був прийнятий пастирський лист греко-католицьких владик до духовенства і вірних. В листі констатувався факт, що відколи польські війська зайняли край, “тисячі невинних жертв мирного населення ув’язнені по тюрмах...і зносять невисказані фізичні і моральні терпіння”. З болем сприймаючи біду свого народу митрополит Шептицький та єпископи Коциловський і Хомишин торкалися помилок, допущених керівництвом ЗУНР. “Здається,- писали вони, - що терпимо і через тих, що більше дбали про свою наживу, чим про добро народу, що не вміли для загального добра пожертвувати власну користь...” [Послання пастирське А.Шептицького, Гр.Хомишина, й.Коциловського до Всечесного духовенства і вірних.- Перемишль, 1919.- С. 3-4, 5].

Конференція також оформила звернення-протест до графа М.Тишкевича, який очолював Українську дипломатичну місію в Парижі. А.Шептицький підписав протест у Львові 27 серпня 1919 р. та доручив Леву Сембратовичу доставити документ за призначенням [Цвенгрош Г. Митрополит на сторожі держави//Літопис Червоної Калини.- 1994.- №1-3.- С. 5]. Галицький єпископат мав намір через М.Тишкевича повідомити

Мирну Конференцію про “нелюдське поводження польської армії у Східній Галичині” та опротестувати такі дії [Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (далі-ЛНБ. ВР).- Ф. 9(Окремі надходження).- Спр. 1069 (Протоколи конференцій єпископів Львівського, Перемиського, Станіславівського. 1902-1939 рр.).- Арк. 30]. Оскільки Паризька Мирна Конференція 25 червня 1919 р. надала Польщі право тимчасової адміністрації краю, митрополит Шептицький домагався, щоб М.Тишкевич клопотався “там, где того потреба автономію і свободу нашої Церкви в відношенню до держави”[Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (далі-ЛНБ. ВР).- Ф. 9 (Окремі надходження).- Спр. 1069 (Протоколи конференцій єпископів Львівського, Перемиського, Станіславівського. 1902-1939 рр.).- Арк. 30].

В умовах польської окупації Галичини, кардинальних розбіжностей між урядами ЗУНР та УНР, подальшої віри галичан у справедливе вирішення Антантою їхнього питання та небезпеки, яку випромінювала більшовицька експансія, митрополит Шептицький зробив спробу силою свого авторитету знайти підтримку у Апостольського престолу та інших країнах Європи і Америки. Трирічна подорож Митрополита на Захід переслідувала апостольсько-візитаторську, гуманітарну та політичну мету. А.Шептицький перш за все повинен був скласти папі Бенедикту XV звіт про діяльність греко-католицької церкви і особисто дізнатися про стан греко-католицьких парохій за кордоном. По-друге, Митрополит надіявся отримати від української діаспори матеріальну допомогу жертвам першої світової та польсько-української воєн. По-третє, і, мабуть, найголовніше, він намагався виборювати визнання незалежності ЗУНР, солідаризуючись із дипломатичною діяльністю уряду Є.Петрушевича у Парижі.

Покидаючи Галичину, Митрополит писав: “Виїжджаю не без непокою про все, що тут лишаю... ся подорож є потрібна для Церкви і Народа... Я тільки певний, що треба всіх середників ужити, щоб рушити з безвихідного положення, в якому ми опинилися”[ЛНБ. ВР.- Ф. 11 (Барвінський Олександр (1847-1927)- педагог, історик, громадський та політичний діяч).- Спр. 2875/п.166 (Листи А.Шептицького до О. Барвінського).- Арк. 10-11].

16 грудня 1920 р. митрополит Шептицький прибув до Риму. Приїхавши в Рим, А.Шептицький не відвідав польського посольства, як це було прийнято. Відстоюючи державну незалежність Східної Галичини, митрополит засвідчив, що його візит до посла міг трактуватися як політичний. Польський уряд у такому випадку ствердив би, що “ми визнали приналежність Східної Галичини до Польщі”[Красівський О. За

українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита Андрея Шептицького в 1918-1923 рр.- Львів, 1996.- С. 12].

Папа Бенедикт XV надав митрополиту Шептицькому за період його перебування у Римі три аудієнції. В розмовах з Папою Митрополит охарактеризував становище греко-католицького духовенства в Галичині, його позицію щодо української держави, його єдність із світськими чинниками в боротьбі за права українського народу в умовах польської окупації. Під впливом візитів ієрарха греко-католицької церкви, 24 лютого 1921 р. Папа написав Апостольський лист - "Письмо Святійшого Отця до українського народу". Митрополит Шептицький подав зміст цього листа в своєму зверненні до співвітчизників. Бенедикт XV характеризував український народ як такий, "що більше, чим який другий нарід, зазнав грози сеї великанської боротьби", а "всі тільки тим провинились, що кріпко тримались свого обряду" [ЦДІАУ у м.Львові.- Ф. 408 (Греко-католицький митрополичий ординаріат. м.Львів).- Спр. 7 (Прощальне письмо Архипастиря перед виїздом до Америки.- Арк. 6 зв)].

4 квітня 1921 р. А.Шептицький, виконавши свою політико-дипломатичну та релігійну місію у Ватикані, покинув Рим. Його подальший маршрут пролягав через Францію, Швейцарію, Бельгію, Голландію, Англію. Завдяки Ватиканському дипломатичному паспорту, що відкривав двері найвищих представництв, Митрополит отримав можливість відстоювати право українського народу на власну державність перед європейськими державами.

Польська влада, яка пильно стежила за міжнародними зв'язками А.Шептицького особливо занепокоїлась після його зустрічей з французьким президентом А.Бріаном і англійським прем'єром Д.Ллойд Джорджем. В ході розмови з Митрополитом президент Франції зазначив, що якщо українці погодяться "шляхом взаємного порозуміння на місці" вирішувати проблему "державницької приналежності Східної Малопольщі і врегулювання польсько-українських відносин", то можуть "розраховувати на підтримку Франції" [Archiwum Act nowych w Warszawie (AAN). Ministerstwo spraw Zagranicznych, sygn. 208.- S. 110]. Що стосується Л.Джорджа, то він "кілька разів дав зрозуміти, що є симпатиком українців" Контакти з цими впливовими діячами видавались настільки результативними, що "друзі А.Шептицького у Львові заговорили про добрі перспективи "незалежної Східної Галичини" [Цвенгрош Г. Митрополит на сторожі держави // Літопис Червоної Калини.- 1994.- № 1-3.- С. 5]

З 17 листопада 1921 р. А.Шептицький перебував у США. 20 листопада він виступив перед українською діаспорою Філадельфії,

зазначивши, що “єдністю і пошануванням влади і авторитету будуються держави, і тим вони сильні, де цього немає, найсильніша держава мусить завалитися” [Цит. за: Марунчак М. Митрополит Андрей Шептицький на Заході 1920-1923.- Вінніпег-Едмонтон, 1981.- С. 27]. В розмові з українським дипломатичним представництвом в США А.Шептицький зазначав, що “коли б сталося таке, що Рада Амбасадорів віддала б Галичину Польщі, я почував би за собою вину, що будучи в європейських столицях і в Вашингтоні, не робив усього можливого, щоб заступитись і оборонити нашу справу” [Там само.- С. 28].

15 березня 1923 р. Рада Амбасадорів вирішила справу Східної Галичини на користь Польщі. Українські землі відтепер ставали частиною Польської держави. Перебуваючи в такий відповідальний для українського народу момент у Парижі, Митрополит на аудієнції у прем'єр-міністра Франції Р.Пуанкаре висловив протест проти визнання прав Польщі на Східну Галичину [Громадський Вісник.- 1923.- 24 берез]. Позитивних наслідків для України розмови А.Шептицького із главою держави та впливовими політиками не дали.

Після трьохрічної відсутності Митрополит вирішив повернутися до Львова. Польська громадськість не могла пробачити йому боротьби за державну незалежність українського народу. Президія дирекції поліції у Львові звернулася 9 липня до Міністерства внутрішніх справ у Варшаві, висловивши занепокоєння, що повернення Митрополита може викликати “небажані форми протесту” польської громадськості [ДАЛО.- Ф. 1 (Львівське воєводське управління, м.Львів, 1920-1939 рр.).- Спр. 79 (Листування з польськими буржуазними організаціями і староствами про приїзд у Львів уніатського митрополита А.Шептицького. 28 січн. 1922 р.- 16 липн. 1923 р.).- Арк. 18].

Польський уряд поставив Митрополиту умови, виконання яких зробить можливим його повернення. А.Шептицький повинен був: “видати пастирський лист до духовенства і віруючих, в якому Митрополит засвідчував би своє послухенство польським властям; не повідомляти дати свого приїзду до Львова і в перші дні повернення скласти візит президенту Польщі для засвідчення своєї лояльності до держави” [Красівський О. За українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита Андрея Шептицького в 1918-1923 рр.- Львів, 1996.- С. 38].

12 липня А.Шептицький підготував пастирський лист французькою мовою, узгодивши його зміст із папою Пієм XI. Зміст листа не задовільнив вимог варшавського уряду, оскільки в ньому Митрополит не торкався політичних питань. Польська влада не дала згоди на спробу О.Бачинського опублікувати пастирське послання А.Шептицького у

Львові. Розглядаючи лист на спеціальному засіданні Політичного Комітету Ради Міністрів Речі Посполитої, польські державні діячі прийшли до висновку визнати звернення Шептицького “як незадовільне”. “В ньому немає навіть згадки про Польську державу, ні про визнання зверхності влади; в тон же час є в ньому місця, які недвозначно засвідчують, що Митрополит не змінив свого неприхильного ставлення до Речі Посполитої і не планує стати щодо неї на шлях лояльності”, - зазначалось у протоколі засідання [AAN. Protocoly Posidzen Komitety politycznego Rady Ministrow.- р. № 50, 17.07. 1923.- S. 196]. Передбачалось запропонувати Митрополиту написати нового пастирського листа, який відповідав би урядовим вимогам. Проте, було уже запізно: він виїхав з Риму до Відня, а далі – у напрямку Галичини.

А.Шептицький розумів, які труднощі очікують його при поверненні до краю. Він навіть приготувався до найгіршого, тобто до смерті. Про це свідчить його лист до Папи, написаний напередодні виїзду з Риму (липень 1923 р.), в якому митрополит пише про можливу смерть як “допуст Божої волі”, як наслідок виконання своїх завдань та обов’язків перед церквою і вірними [Гринчишин М. Митрополит Андрей – пастир Христового стада // Світло.- 1991.- Ч. 10.- С. 385-386].

22 серпня хворого А.Шептицького (загострення поліартриту) на носилках занесли до спального вагону поїзда, який вирушав з Відня до Катовіц. По дорозі його було інтерновано в Познань, за версією влади - для гарантії безпеки. Міністр віросповідань і просвіти Гломбінський в одному із інтерв’ю звинуватив А.Шептицького в антипольській агітації та активній підтримці віденського уряду Є.Петрушевича. Цим насправді пояснювалось тимчасове затримання владики у Познані [Марунчак М. Митрополит Андрей Шептицький на Заході 1920-1923.- Вінніпег-Едмонтон, 1981.- С. 40].

На захист митрополита Андрея виступив папа Пій XI, який вбачав у діях польського уряду приниження авторитету Церкви, а також папський нунцій у Варшаві Л.Лаурі. 14 вересня під тиском світової громадськості та українців Галичини польський уряд прийняв рішення дозволити А.Шептицькому повернутися до Львова, поставивши умову, що Митрополит повинен засвідчити свою лояльність Польській державі візитом до президента С.Войцеховського. 4 жовтня А.Шептицький зустрівся із С.Войцеховським у літній резиденції президента в Спалі. Після 10-хвилинної аудієнції Митрополит вирушив до Львова.

Трирічна подорож Митрополита країнами Західної Європи та Америки не досягнула основної політичної мети. Добитись на міжнародній арені незалежності Галичини не вдалося. На заваді стала несприятлива для українців зовнішньополітична розстановка сил. Країни

Антанти зробили ставку на сильну Польщу, як буфер перед загрозою більшовицької експансії. Щодо внутрішньополітичних причин поразки українських національно-визвольних змагань, то сам А.Шептицький розкрив їх після приїзду до Львова. Виступаючи на конференції перед студентами-богословами, Митрополит зазначив, що як українська інтелігенція, так і військо багато недопрацювали. На його думку, справу погубили: “бунти в Золочеві-Дрогобичи, бунти Гнилиць, Мокротина і інших сіл, опущені фронти”, “поміч наших придніпрянців”, “гниль і прогіри нашого Правління, що нам копали яму” [Цит. за: Забава І. Три моменти з життя ювілята митрополита Галицької України Андрея Шептицького // Місіонар (Філадельфія).- 1930.- Ч. 11.- С. 368].

Але боротьба Митрополита не була марною. Його заслугою було те, що він зумів звернути увагу міжнародних політичних кіл та світової громадськості на складне політичне становище українського народу. Тому подорож Митрополита, попри все, була результативною. Суспільно-політична діяльність А.Шептицького в 1918-1923 рр. сприяла подальшій боротьбі українського народу за свої політичні, національно-культурні та релігійні права.

IV

НА ДОПОМОГУ ВИКЛАДАЧЕВІ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА

*І.Воробйова** (м. Київ)

КУЛЬТ СВЯТОЇ ВАРВАРИ У КИЄВІ

Київ – “Єрусалим землі Руської” з його святинями, чудотворними іконами, церквами, монастирями завжди приваблював тисячі паломників. Здавна однією з найбільш популярних святих Києва була великомучениця Варвара.

Народилась вона в єгипетському місті Гелиополі в шляхетній заможній родині. Її мати рано померла, а батько Діоскор, який сповідував язичницьку віру, був грубою, жорстокою і дуже впливовою людиною.

* ВОРОБЙОВА І.П.- аспірантка відділу історії України середніх віків Інституту історії України НАН України.